

РЕЦЕНЗІЯ

Кваша Оксана Олександрівна – доктор юридичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ: КРИМІНОЛОГО- ВІКТИМОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА*

Поступальний розвиток кримінології пов'язаний з виникненням нових наукових спрямувань, покликаних підвищити ефективність заходів соціальної профілактики. Одним з них є віктимологічний напрям, що передбачає вивчення особи потерпілого як однієї з детермінант кримінального акту.

В умовах загострення соціально-політичних проблем і суперечностей, що є джерелом віктимізації українських громадян, активізується її криміногенна складова, що посягає на права, свободи й інтереси особи. Такі кримінальні процеси негативно впливають на різні соціальні прошарки та групи населення, стимулюючи одночасно зміцнення їх віктимологічного потенціалу. Водночас процес інтенсивної віктимізації населення відбувається не просто симетрично щодо криміногенних проявів: змінюється структура віктимності населення, трансформується та інтенсифікується його розподіл за соціальними групами.

Зазначене свідчить про необхідність проведення подальших наукових досліджень, спрямованих на розроблення більш ефективних профілактичних заходів, застосування яких допоможе реально знизити рівень криміналізації та віктимізації суспільства, задовольнити нагальні потреби практичної діяльності правоохоронних органів у цій сфері. Головний напрям наукових пошуків повинен, передусім, передбачати питання забезпечення особистої безпеки громадян.

* Рецензія на монографію: Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма / О. М. Джужа. – К.: ФО-П Поліщук О. В., 2015. – 332 с.

Тому поряд із проблемою дослідження особи злочинця, причин та умов учинення злочинів, у теорії боротьби зі злочинністю виникають нові напрями. Одним із них є віктимологія, що з метою більш поглибленого проникнення в механізм злочинної поведінки та розроблення найбільш дієвих профілактичних заходів вивчає жертву злочину, її поведінку, взаємодію зі злочинцем тощо.

З огляду на зазначене, набуває важливого значення дослідження проблемних питань, що стосуються обґрунтування поняття, елементів (рівнів), методів і принципів кримінологічної віктимології, змісту передумов та ключових етапів становлення, розвитку, співвідношення та взаємозв'язку кримінологічної віктимології з іншими видами антикримінальної політики держави, ефективності її формування та реалізації на національному й регіональному рівнях як щодо злочинності загалом, так і стосовно окремих її видів. За сучасних умов посилення криміногенного потенціалу, нестабільності соціально-політичної ситуації в країні, а також посилення економічної кризи, дослідження окреслених проблем є, безумовно, своєчасним та актуальним.

Запропоноване навчально-наукове видання є однією з перших і доволі вдалих спроб дослідження проблем запобігання злочинам заходами кримінологічної віктимології, адже в монографії поєднані оригінальність, академізм і простота сприйняття.

Її розроблення та видання пов'язані з необхідністю характерних врахування особливостей викладання цього предмета в якісно нових соціально-політичних, економічних та правових умовах, зумовлених зміною наявних соціально-правових відносин в Україні та розбудовою правової держави.

Останніми роками в кримінологічній літературі дедалі більше уваги приділяють вивченню жертв злочинів, дослідженню питань віктимологічної профілактики. Підвищення інтересу до цієї проблематики зумовлене низкою обставин, зокрема перебуванням на першому місці в ієрархії соціальних цінностей і цілей правоохоронної діяльності захисту особи, її життя, здоров'я, прав та свобод.

Незважаючи на дефіцит статистичної інформації, віктимологічна проблематика, у тому числі проблема захисту жертв злочинів, завжди викликали інтерес і привертала увагу вчених у галузі кримінального права, кримінології та кримінального процесу. Під цим кутом зору розглядалися різні прикладні засади проблематики жертв, формувалася віктимологічна доктрина профілактики злочинів, поступово визначилися підходи до вирішення питань, пов'язаних із потерпілими (латентна злочинність, проблема вини, профілактика злочинів, види покарання, відшкодування збитку тощо). Однак комплексного поглибленого вивчення проблеми кримінологічної віктимології донині не було здійснено.

У монографії досліджено поняття, предмет кримінологічної віктимології, її методологію, розкрито завдання й практичне значення, структуру особи потерпілого від злочину, його психологічні та моральні якості, соціально-культурні характеристики, взаємозв'язок і стосунки з особою, яка вчинила злочин, роль жертви в механізмі злочинної поведінки, віктимологічну детермінацію. Запропоновано практичні рекомендації щодо організації загальної та індивідуальної профілактики потенційних жертв злочину. Автор монографії спробував здійснити аналіз масової вразливості окремих соціальних, професійних та інших груп, приділив увагу визначенню кількості потерпілих від злочинів у загальній кількості населення, окремим групам населення серед загальної кількості потерпілих, а також стосункам, у яких перебувають потерпілі зі злочинцем під час учинення злочину, соціальним, морально-психологічним, фізичним ознакам із метою вирішення наукових, а головне – практичних завдань щодо зменшення кількості жертв злочинів.

Важливим результатом зазначеного дослідження є наукове обґрунтування необхідності розроблення теорії віктимологічного запобігання злочинам у нашій країні. Здійснено послідовний науковий аналіз значного обсягу віктимологічної інформації, що дає змогу використовувати ці знання в процесі соціального управління девіктимізацією особистості й суспільства. Крім визначення концептуальних засад побудови віктимологічної теорії в кримінології, запропоновано вдосконалити методологію віктимологічних досліджень, зокрема конкретизувати її головні напрями застосування.

Віктимологічна профілактика – один із напрямів запобігання злочинам, що цілком ще не реалізований. Це специфічна діяльність соціальних інститутів, спрямована на: виявлення й усунення (нейтралізацію, блокування) чинників, обставин, ситуацій, що спричиняють віктимну поведінку, детермінуючи таким чином учинення злочинів; установлення груп ризику й конкретних осіб із підвищеним ступенем віктимності та вплив на них із метою відновлення або активізації їх захисних властивостей; розроблення або вдосконалення наявних спеціальних засобів захисту громадян від злочинів і подальшої віктимізації.

Як і традиційна профілактика злочинної поведінки, віктимологічна профілактика має складну структуру. Їй притаманні різні суб'єкти, рівні, види й форми. Ця профілактика спрямована на різні об'єкти, може проводитися на ранній та безпосередній стадіях прояву віктимної поведінки та властивостей особистості.

Не викликає сумніву той факт, що рівень злочинності суттєво б знизився, якби вдалося виключити з кримінальної практики правопорушення, що виникають із "вини" потерпілих.

Викладене свідчить про необхідність здійснення подальших наукових досліджень, спрямованих на розроблення більш ефективних профілактичних заходів, застосування яких допоможе реально знизити рівень криміналізації та віктимізації суспільства, задовольнити нагальні потреби практичної діяльності правоохоронних органів у цій сфері. Водночас головний напрям наукових пошуків має бути зміщений, передусім, у сферу забезпечення особистої безпеки громадян, оскільки вирішення цього питання нині не є пріоритетним завданням держави у сфері боротьби зі злочинністю. Адже, безперечно, працівники ОВС, прокуратури та суду приділяють набагато менше уваги жертвам злочинів, ніж особам, які їх учинили. Саме тому розгляд сучасних наукових підходів і досягнень, шляхів практичного здійснення запобіжної діяльності заходами кримінологічної віктимології, її проблем і завдань зумовили потребу в підготуванні цієї монографії.

Багатоаспектний, комплексний характер проведеного дослідження, значення результатів цієї праці для зміцнення української правової держави, підвищення рівня соціального захисту населення дають змогу включити цю монографію до низки цікавих наукових робіт із зазначеної проблематики, роблять її сучасною та актуальною.

Структура роботи, логіка виконання поставлених завдань, рівень аргументації та наукове обґрунтування головних висновків автора, форма викладення матеріалу відповідають вимогам, що висуваються до монографії.

Загалом рецензована монографія вирізняється глибиною правового аналізу, виваженістю та коректністю наукової полеміки, умілим підбором матеріалу. Одержані автором науково-обґрунтовані результати розв'язують важливу для юридичної науки та правоохоронної діяльності проблему. Робота визначає, доповнює, уточнює низку положень теоретичного, правового й методичного характеру.

Монографія "Запобігання злочинам: кримінологіко-віктимологічна парадигма", підготовлена доктором юридичних наук, професором О. М. Джужею, призначена для студентів, курсантів, слухачів усіх форм навчання, а також ад'юнктів, аспірантів і викладачів. Видання буде корисним для співробітників правоохоронних органів, зокрема для підвищення рівня знань у здійсненні практичної діяльності щодо запобігання злочинам, а також може бути використане в процесі підготовки та підвищення кваліфікації юридичних кадрів.